

VOORPROEF

Marcus Aurelius

Evenveel van jou als van mezelf

Correspondentie met Marcus Fronto

Vertaald en toegelicht door Vincent Hunink

Athenaeum—Polak & Van Gennepe
Amsterdam 2019

Vertaling en toelichting © 2019 Vincent Hunink /
Athenaeum—Polak & Van Genneep, Weteringschans 259,
1017 XJ Amsterdam

Omslag Anneke Germers
Binnenwerk Perfect Service

ISBN 978 90 253 1005 9 / NUR 683
www.uitgeverijathenaeum.nl
www.vincenthunink.nl

Dag allerdierbaarste leermeester,

Met ons gaat het goed. Ikzelf heb vandaag van drie uur 's nachts tot acht uur 's ochtends gestudeerd, wat lukte door het eten goed te spreiden. Van acht tot negen op slippers lekker een beetje rondgelopen buiten mijn slaapkamer. Daarna laarzen en legermantel aan (want zo moesten we verschijnen, was ons aangegeven) en weg om mijn heer te begroeten.

We zijn op jacht gegaan! En hebben daar grootse daden verricht. Want er zijn everzwijnen gevangen, hebben we horen verluiden – zelf zien ging helaas niet. Evengoed wel een behoorlijk steile heuvel opgeklommen en vandaar 's middags weer naar huis gegaan.

Ik weer naar mijn boeken! Laarzen en kleren uit, twee uurtjes op bed gelegen. Daar las ik Cato's speech *Over het bezit van Pulchra* en een andere waarin hij een tribuun dagvaardt. 'Hé jongen!' roep jij nou naar je slaaf, 'loop eens gauw naar de bibliotheek van Apollo en breng me die speeches!' Jammer, jammer, want die beide boeken zijn mee met mij! Tja, dan moet je de bibliothecaris van Tiberius maar een beetje opgeilen... Gooi er maar een paar centen tegenaan, dan kan hij de buit met mij verdelen zodra ik in de stad ben.

Hoe dan ook, na lezing van die speech heb ik een beetje geschreven. Maar erbarmelijk, geschikt voor wijding aan de waternimfen of Vulcanus, *truly today my writing has been unlucky*. Echt een tekstje van een jager of druivenoogster, de lui door wier geroep en gezang mijn slaapkamer weerklinkt, absoluut stomvervelend en 'advoc-

caterig'. Oei, wat zeg ik nou? Nee nee, ik zeg het goed. Mijn leermeester is namelijk een redenaar.

Ik heb geloof ik een koutje te pakken. Misschien wel door het 's ochtends wandelen op sandalen. Of door het slechte schrijven, ik weet niet. Een snotterig iemand ben ik altijd al, maar vandaag loopt het me echt de neus uit. Ik zal maar wat olie op mijn kop doen en gaan slapen. Want de lamp krijgt van mij vandaag geen druppel, geen denken aan, van al dat paardrijden en niezen ben ik echt doodop.

Alle goeds dan, dierbaarste en allerheerlijkste leermeester, die ik (mag ik het zeggen?) erger mis dan Rome zelf.

¶ Brief van Marcus Aurelius, M.Caes. 4,5 (Haines 1,178, Richlin 38); datering: herfst 143. ¶ Eten mooi te spreiden: geen copieuze maaltijden, maar om de zoveel tijd een klein beetje eten. Marcus heeft een zwakke maag. ¶ Legermantel: een korte mantel zoals soldaten en jagers die dragen. ¶ Cato's speech: beide genoemde redevoeringen zijn verder onbekend. Marcus is de enige die ze vermeldt. Blijkens de veronderstelde reactie van Fronto waren de speeches ook in de tweede eeuw n.Chr. al moeilijk vindbaar. ¶ Bibliotheek van Apollo: grote bibliotheek op de Palatijn, gesticht door keizer Augustus in 28 v.Chr., bekend om zijn collectie (oud-)Romeinse literatuur. ¶ Van Tiberius: bedoeld is de bibliothecaris in de Tiberius-bibliotheek. Dat is de bibliotheek in het paleis in Rome waar Pius en Marcus leefden. ¶ Opgeilen: Marcus gebruikt een oud, grof woord (Lat. subigitare) dat zoveel betekent als iemand 'in zijn kruis betasten' (en wel: tot genoegen van de betrokkene). Hij zal het woord hebben gelezen bij vroege komediedichters als Plautus. ¶ Voor wijding aan de waternimfen of Vulcanus: dus om te vernietigen door water of vuur. ¶ Advocaterig: vermoedelijk een door Marcus zelfbedacht woord om Fronto te plagen. ¶ Olie op mijn kop: volgens de medische auteur Celsus (Geneeskunst 4,2,7) moet je verkoudheid bestrijden door de volgende behandeling van het hoofd: wassen met warm zout water, masseren, insmeren met warme olie en met een doek bedekken. ¶ Lamp: om 's nachts bij te studeren.

Dag allerheerlijkste leermeester,

Met ons gaat het goed. Ik heb een beetje uitgeslapen vanwege mijn koutje, dat nu weer minder lijkt. Van vijf tot negen 's ochtends heb ik deels gelezen in Cato's *Goed boeren* en deels zitten schrijven. Minder erbarmelijk dan gisteren, goddank. Daarna mijn vader begroet, en door honingwater in te nemen tot de huig en uit te spuwen 'den keel gesmeerd' (liever dat dan 'gegorgeld', de wending staat geloof ik bij Novius en anderen). Maar na verzorging van de keel ging ik weg naar mijn vader, die ik heb geholpen met het offeren.

Daarna gingen we eten. Wat denk je dat ik op heb? Een stukje brood. Terwijl ik andere mensen bonen, uien en ansjovisjes (lekker dikke!) weg zag werken. Daarna hebben we gezwoged op de druivenoogst en peentjes gezweet onder veel geroep en gezang, en daarbij, gelijk de dichter zegt

*er ook nog enige gelaten, hoog
hangend, overlevers van de oogst.*

Even na twaalf uur waren we weer thuis. Daar heb ik een beetje gestudeerd, maar niet veel zaaks. Daarna met mijn moedertje, die op bed kwam zitten, een hoop gekletst. Ik zei: 'Wat denk je dat mijn Fronto nu aan het doen is?' En zij: 'En wat denk jij? Wat doet Cratia?' En ik weer: 'En ons lieve musje, mini-Cratia?' En terwijl we zo zitten babbelen en kissebissen wie van ons beiden van wie van jullie het meeste houdt, volgde een gongslag. Dat wil zeggen, er werd aangegeven dat mijn vader de badruimte in was gegaan. Dus

wij ook baden en eten in de persruimte (niet baden in de persruimte, nee, eerst baden, dan eten), en we luisterden ook met plezier naar de heikneuters die mekaar uitkafferden.

Daarvan ben ik nu terug. Maar voordat ik me op mijn zij draai en ga snurken doe ik eerst mijn werkje en geef ik mijn verrukkelijke leermeester een overzicht van mijn dag. Als ik hem nog erger kon missen, kwijnde ik graag nog een beetje meer weg!

Alle goeds dan, beste Fronto! Waar je ook mag zijn ben jij mijn honingzoete man, mijn liefde, mijn lust en leven. Wat heb ik met jou? Ik hou van iemand die er niet is.

¶ Brief van Marcus Aurelius, M.Caes. 4,6 (Haines 1,178, Richlin 39); datering: herfst 143, daags na brief 56. ¶ Goed boeren: (Lat. De agricultura), het oudste bewaarde Latijnse prozageschrift. ¶ ‘Den keel gesmeerd’: Marcus verkiest een archaïsche uitdrukking boven de normale medische term, die wordt ervaren als lelijk. ¶ Novius: zie bij brief 2. ¶ Offeren: een regelmatig terugkerende taak van de keizer in zijn functie als hogepriester. Antonius Pius neemt die activiteit volgens andere bronnen zeer serieus. ¶ Druivenoogst: het lijkt onwaarschijnlijk dat Marcus zelf actief aan het werk deelnam, maar hij suggereert dat wel. Misschien heeft hij met een boek langs de kant gezeten. ¶ De dichter: het citaat komt mogelijk uit een verloren stuk De wijnoogsters van Novius. ¶ Op bed: dus in de kamer van Marcus, die wel vaker in bed studeert. ¶ Cratia: Fronto’s vrouw. Het ‘lieve musje’ is natuurlijk hun dochtertje. ¶ Persruimte: een schuur waar ook de druivenpers staat. ¶ Heikneuters: een oude Romeinse vorm van elitair privé-vermaak tijdens of na het diner. Ingehuurde boerse figuren maken over en weer grappen en grollen, inclusief zo hard en raak mogelijke beledigingen. Voor een voorbeeld uit de klassieke literatuur, zie Horatius, Satiren 1,5,51-70. Het is een soort vermaak waar Marcus waarschijnlijk niet veel mee opheeft.

Waarde meester,

Ik heb heel erg last gehad van mijn maag en darmen. Het ging zo ver dat ik geen stem meer had en moest hijgen en in ademnood kwam, en ten slotte daalde mijn bloeddruk ineens en had ik geen pols meer – ik was er beroerd aan toe. Onze mensen hadden me al opgegeven en een tijdlang kreeg ik echt niets mee. Zelfs een bad of wat koud water of eten hielp niet, de doktoren zagen geen kans me te laten bijkomen en opknappen. Nu ja, 's avonds laat heb ik een paar kruimeltjes brood met een drupje wijn erop naar binnen gewerkt. Zo ben ik dan weer tot leven gewekt. Daarna was ik drie dagen lang mijn stem kwijt.

Maar nu gaat het beter, met hulp van de goden. Ik voel me uitstekend, ik kan makkelijk lopen en een flinke keel opzetten. En als de goden blijven helpen, plan ik morgen zelfs een tochtje in de wagen. Als ik de keien verdraag kom ik zo snel mogelijk naar u toe. Ik zal pas leven als ik u zie!

De zevende zal ik uit Rome vertrekken, als de goden blijven helpen.

Alle goeds, allerheerlijkste heer, naar wie ik zo verlang, mijn beste reden om te leven. Veel groeten aan mevrouw.

¶ Brief van Fronto, M.Caes. 5,55 (Haines 1,240); datering: #139-156. ¶ Maag en darmen: de symptomen die Fronto beschrijft doen denken aan een combinatie van buikgriep en een beroerte of hartaanval. ¶ De zevende: als de brief is geschre-

VOORPROEF

ven in de maanden maart, mei, juli of oktober gaat het om de negende. ¶ Keien: van het wegdek. Romeinse wagens hadden doorgaans geen vering.

Beste leermeester,

Na zo lange tijd wilde ik je graag zien. En na dat gevaar al helemaal, wat denk je? Dat je daaraan bent ontsnapt, mijn beste leermeester, daarvoor dank ik de goden nogmaals na lezing van je brief. Die stelt mij zagezegd opnieuw gerust, want ik schrok van je beschrijving van hoe je eraan toe was. Maar ik heb je nog, met de wil van de goden, en zoals je belooft zie ik je binnenkort. En ik heb goede hoop dat het jou langdurig goed blijft gaan.

Veel groeten van mijn moeder. Alle goeds, mijn allerfijnste leermeester.

Hartelijke groeten

¶ Brief van Marcus Aurelius, M.Caes. 5,56 (Haines 1,242), antwoord op brief 69; datering: #139-156. ¶ Dank ik de goden nogmaals: Marcus heeft het nieuws over Fronto's ziekte al van anderen gehoord.

Waarde meester,

Toen mijn bedienden me in een draagstoel, zoals altijd, uit de badruimten wegbrachten, deden ze een beetje onvoorzichtig, zodat ik tegen de gloeiend hete klep van de stookruimte aan kwam. Gevolg: een schaafwond én brandplek op mijn knie, en later ging de wond ook nog zwellen. Volgens de doktoren moet ik het bed houden.

Dit excuus moet u, als u wilt, ook maar aan mijnheer uw vader overbrengen, maar alleen als u wilt.

Morgen moet ik bovendien een goede bekende bijstaan voor het gerecht. Door vandaag dus niets te doen en rust te houden bereid ik me voor op de inspanning van morgen. Onze Victorinus houdt het pleidooi, dat u niet denkt dat ik dat doe.

Alle goeds, allerheerlijkste heer. Groeten aan mevrouw.

¶ Brief van Fronto, M.Caes. 5,59 (Haines 1,246); datering: 147-153. ¶ Badruimten: vermoedelijk een privébad, met een lauwe en een hete kamer. ¶ Excuus: Fronto zegt dus op een indirecte manier af voor een afspraak of ontvangst bij de keizer. ¶ Victorinus: zie bij brief 32

Beste leermeester,

Zojuist kreeg ik je brief, waar ik dadelijk van ga genieten. Nu hangen me allerlei plichten boven het hoofd *that are hard to beg off*. Voor dit moment kan ik je berichten wat je graag hoort, mijn beste leermeester (in het kort, want ik heb het druk): onze kleine meid maakt het weer beter en rent in de slaapkamer rond.

Na dicteren van het bovenstaande heb ik je Alsium-brief gelezen, mijn beste leermeester! In mijn eigen tijd, terwijl de rest aan het dineren was en ik rond een uur of acht tevreden lag te rusten na een lichte maaltijd. ‘Nou nou, mijn advies doet wonderen!’ zul je zeggen. Jazeker, mijn beste leermeester, want ik heb me geschikt naar je woorden, en ik zal ze vaker lezen om me er vaker naar te schikken. Maar dat de plicht roept en geen tegenspraak duldt weet niemand beter dan jij!

Maar alsjeblieft, wat zeg je me nu? Aan het eind van je brief deed je hand zeer? Hopelijk heb je sindsdien geen pijn meer gehad, mijn beste leermeester, als de goden tenminste mijn wens hebben vervuld.

Alle goeds, mijn allerbeste leermeester, *warm-hearted man!*

Hartelijke groeten

¶ Brief van Marcus Aurelius, *Fer. Als. 4* (Haines 2,18), antwoord op brief 136; datering voorjaar 162. ¶ Rond een uur of acht: dus keurig op tijd voor een goede nachtrust (ruim voor dageraad opstaan is dan geen probleem). ¶ Deed je hand

zeer: de gedachte gaat al gauw naar brief 124, maar die is waarschijnlijk van driekwart jaar eerder. Fronto's medische klachten zijn chronisch, en hij zal er dus vaker, ook in andere brieven, naar verwezen hebben.

Waarde meester Antoninus Augustus,

Ik heb uw hummeltjes gezien! Dat is wel het leukste en aardigste wat ik in mijn hele leven heb gezien. Die gezichtjes! Ze lijken zo op u, gelijkender dan zo'n gelijkenis kan niet.

Ja, ik heb inderdaad een omweg gemaakt tot aan Lorium, een omweg van modder en van steile klippen. Maar ik heb u mogen zien, niet slechts 'van aangezicht tot aangezicht' maar ook 'meerzijdig', of ik nu naar rechts boog of naar links!

Ze hebben, de goden zij dank, een gezonde blos en laten duchtig van zich horen. De een had een mooi stukje witbrood vast, een prinsje, en de ander een homp bruinbrood – tja, duidelijk de zoon van een filosoof! Moge hun zaaier behouden blijven, zo bid ik de goden, en moge ook het zaaisel behouden blijven alsook het zaailand dat hen voortbrengt in die sterke gelijkenis met u.

Want ik heb ook hun stemmetjes gehoord. Zo zoet, zo lief! Het was het lieflijke en heldere geluid van uw speeches dat ik op een of andere manier terug hoorde in hun brabbelgeluidjes. Past u dus maar op, anders word ik nog wat hoogharter: want ik heb er nu twee naar wie mijn liefde kan uitgaan in plaats van naar u. En niet alleen via mijn ogen, ook via mijn oren.

Fronto

¶ Brief van Fronto, *Ant. imp.* 1,3 (Haines 2,118); datering: oktober-december 162. ¶ Hummeltjes: vergelijk brief 127 en 128. De tweeling is nu iets meer dan

een jaar oud. ¶ Inderdaad: Fronto reageert hier op een opmerking in een verloren brief. ¶ Omweg: op weg naar het buitenhuis in Aurelia, vergelijk brief 1. ¶ U mogen zien: bedoeld is ‘uw hummeltjes’. De baby’s bevinden zich in Lorium, terwijl Marcus zelf te Rome is. ¶ Van aangezicht tot aangezicht: Fronto gebruikt een zeldzaam, archaisch woord (La. *exadvorsum*) ¶ Van meerdere zijden: eveneens een zeldzame vorm (La. *locupletius*). ¶ Zoon van een filosoof: een voorzichtig plagerijtje van Fronto aan het adres van Marcus en zijn passie voor filosofie.

Beste leermeester,

Mijn zoontjes zag ik toen jij ze zag. Ik zag ook jou toen ik je brief las. Blijf alsjeblieft van me houden, mijn beste leermeester! Hou ook van me zoals je houdt van die kleintjes van ons. En – ik ben er nog niet! -: hou van me zoals je van me hebt gehouden.

Dit schrijf ik in reactie op jouw wonderfijne brief.

Alle goeds, mijn allerheerlijkste leermeester. Veel groeten aan je kleinzoon.

Hartelijke groeten

¶ Brief van Marcus Aurelius, Ant. imp. 1,4 (Haines 2, 120), antwoord op brief 139; datering: Rome, oktober-december 162. ¶ Zoontjes: Marcus is in Rome en heeft de eenjarige baby's (de 'hummeltjes' uit eerdere brieven) wellicht al een tijdje niet gezien. Hij geeft Fronto hier een aardig compliment. ¶ Hebt gehouden: Marcus denkt misschien met enige heimwee terug aan de eerste jaren van zijn omgang met Fronto. ¶ Kleinzoon: Marcus Aufidius Fronto, een jaar of drie oud, die bij Marcus in huis woont terwijl de ouders in Germanië (Mainz) wonen.